

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Міжнародний захист прав людини в
правоохоронній діяльності »**

**вибіркових компонент
освітньої програми першого рівня вищої освіти
(26 Цивільна безпека 262 Правоохоронна діяльність)**

за темою - Загальні положення про права людини.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 №8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін протокол від 18.08.2023р. № 8.

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук Д.С. Гета.
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук К.В. Кисильова.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри конституційного та муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент Зубенко Г.В.
2. Завідувач кафедри конституційного та міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., доцент, Марчук М.І.

План лекції

1. Поняття, ознаки та види прав людини.
2. Права людини і права громадянина.
3. Відмінність між поняттями прав та свобод.
4. Співвідношення прав і свобод людини та громадянина з обов'язками та відповідальністю. Структура прав і свобод людини та громадянина.
5. Покоління прав людини.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України „Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст.799.

Допоміжна:

1. Борецько А. Конституційно-правовий механізм захисту прав особи: поняття та сутність / А. Борецько // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство. – 2019. – Т. 24. Вип. 2(35). – С. 58-65.
2. Гончаров В. Презумпція про права людини та презумпція конституційності нормативних актів / В. Гончаров // Право України. – 2015. – № 2. – С. 175-185.
3. Мартинюк Р. С. Теорія прав людини. Навчальний посібник. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 218 с.

4. Нелін О. Конституційний механізм захисту основних прав і свобод людини і громадянина в правовій доктрині України /О.Нелін // Юридична Україна . — 2016. — № 5-6. — С. 9-14.

Текст лекції

1. Поняття, ознаки та види прав людини

Права людини — це формально-визначені, юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами, офіційна міра можливої поведінки людини в державно-організованому суспільстві. Вони являють собою систему умов і благ (матеріальних і духовних), без якої неможливі нормальна життєдіяльність людини, розвиток її індивідуальних властивостей, вільний вибір і самовизначення, реалізація громадських інтересів.

В основі прав людини закладено визнання внутрішньої гідності й цінності людської особистості. Ці права універсальні, невід’ємні та однакові для всіх. Відтак, кожна людина має ці права; жодної людини не можна їх позбавити; жодну людину не можна примусити відмовитися від них, а тому права однакові для всіх — незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного чи соціального походження, майнового статусу, народження чи інших факторів.

Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави, а міжнародне та національне право контролюють і регулюють здійснення державою її повноважень по відношенню до людей, наділяють їх певними свободами по відношенню до держави та вимагають від держав забезпечення основних людських потреб всіх осіб під їх юрисдикцією.

Права людини є складним, багатоаспектним явищем. Їх сутність відображають наступні ознаки:

- права людини є юридичне поняття; правові норми, що їх закріплюють, виражають можливості особи мати, користуватися й реалізовувати

різноманітні потреби та інтереси;

- права людини базуються на жорсткій шкалі закону; отримуючи закріплення у правових нормах, котрі чітко прописують можливі варіанти поведінки, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту;
- оскільки права людини фіксують першооснови буття людини й опосередковують їх у взаємовідносинах з державністю, то вони об'єктивуються (закріплюються) в законах найвищого рівня – конституційних, котрі фокусують навколо себе всі інші норми публічного і приватного права;
- права захищають людей в їх біосоціальній сутності;
- права людини – гуманістичне і глибоко моральне явище; вони мовою права відображають і втілюють в життя моральні імперативи добра і справедливості;
- права людини мають соціально-економічний зміст;
- права людини – це соціально-психологічне явище, тобто особливий світ почуттів, думок, ідей та інших духовних феноменів, що відображають місце людини в суспільстві та природі, його можливості, потреби, а також обов'язки і відповідальність;
- права людини – це конкретно-історичний феномен; вони виникли еволюційним, природним шляхом і дали потужний поштовх прогресу людської цивілізації.
- права відображають основні потреби людини, вказують на ряд її життєво важливих функцій (життя, фізичне та психічне здоров'я, генетика людини, репродуктивна здатність, інтелект, духовність);
- завдяки правам задовольняються різноманітні потреби людини, відкривають можливості для гарантованого доступу до матеріальних і духовних благ;
- права дозволяють індивіду претендувати на певну допомогу з боку

суспільства і держави для підтримання життя на гідному рівні;

- права стимулюють активність самої особи, допомагають їй розкрити власний діяльнісний потенціал;
- права людини мають захисний характер, їхнє призначення в ідеалі – огородити людей від впливу усілякого насильства і примусу; вони забезпечують безпеку особи, її захищеність;
- регулюючи суспільні відносини на певних засадах, насамперед засадах поваги людської гідності, права людини дозволяють передбачати вирішення тієї чи іншої ситуації в конкретному форматі і розраховувати на те, що за допомогою механізмів захисту інтереси й потреби людини, проголошені в правах, будуть реалізовані;
- права є необхідними для динамічного розвитку суспільства і держави в цілому;
- права людини за своїм призначенням упорядковують і координують суспільні зв'язки, намагаючись поєднати свободу й повагу гідності кожного члена суспільства із загальним благом та стабільністю соціальних відносин;
- права людини є результатом певного етапу розвитку соціуму, на якому суспільною свідомістю був досягнутий рівень розуміння важливості кожного індивіда для всіх соціальних перспектив;
- права людини стали результатом взяття суспільством певної соціально-економічної „планки”, що дозволила забезпечити (певним чином) життєво важливі людські потреби;
- права людини визначають міру свободи особи у відносинах із суспільством;
- права людини є консенсуальними за своєю природою, оскільки в них досягнута гармонія особистої свободи та загальних інтересів;
- права людини являють собою індивідуалістичну систему в сенсі того, що не дозволяють використовувати окрему людину як засіб для задоволення будь-яких загальних чи групових інтересів;

- права людини виконують функцію критичної оцінки існуючого стану речей, коригування фактичного статусу особи, виявлення „вузьких місць” у політиці, економіці, праві, культурі;
- будучи елементом політичного життя, права людини, з одного боку, стали засобом протистояння свавілля представників державної влади і зберігають свій потенціал в якості механізму контролю за адміністрацією, обмежують всевладдя держави, аби не дати йому перерости у тоталітарне; з іншого боку, вони долають відчуження влади від народу, широко залучаючи населення до формування й участі в діяльності держави та інших політичних структур;
- права людини існують об’єктивно і незалежно від визнання чи ігнорування їх державою; права людини є наднаціональні та екстериторіальні;
- права людини окреслюють межі діяльності держави, визначають спрямованість державної політики;
- права людини встановлюють чіткі правила, на яких будуються взаємовідносини особи і держави, розвиваються принципи автономії та співробітництва, а також відповідальності один перед одним;
- в основі здійснення прав людини лежить ідея конституціоналізму, котра означає, що влада діє на підставі закону і в межах закону; правова, соціальні і демократична держава, яка втілює цю ідею, виникає для досягнення цілей поваги гідності й захисту прав кожного члена суспільства;
- права людини, будучи правовою формою відображення інтересів усіх людей світу, нагальних потреб кожного представника людства, окрім національного визнання проголошені й на міжнародному рівні;
- завдяки правам людини правова система, яка їх визнає і захищає, сама піддається трансформації; право гуманізується і демократизується, повертається обличчям до людини, представляє не тільки владу, але й індивід;

Існує чимало класифікацій прав людини. Зокрема, їх градація здійснюється за ступенем загальності прав, їхніми носіями, сферами поширення, можливостями здійснення, часом актуалізації, формами нормативного втілення, процедурами захисту, способами гарантування, витратними механізмами й т. ін. Значного поширення набув поділ прав на основні й неосновні, природні й позитивні, права людини і права громадянина, індивідуальні і колективні, негативні й позитивні, вартісні й невартісні, первинні й похідні тощо.

Загальновизнаним є поділ прав людини на основні (конституційні) та неосновні (галузеві). Виокремлення категорії основних прав не означає, що всі інші права є другорядними чи такими, що вимагають менш значних зусиль з боку держави для їх реалізації. Йдеться про те, що основні права і свободи є стрижнем правового статусу індивіда, у них укорінюються можливості виникнення інших численних прав і свобод, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Основним правам людини притаманні такі сутнісні ознаки як фундаментальність, загальність, рівність, невідчужуваність, невід'ємність, непорушність, постійність, системність. Переважна більшість основних прав отримали закріплення у Конституції України та найважливіших міжнародно-правових актах у галузі прав людини (як-то Загальна декларація прав людини 1948 р., Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. тощо).

У залежності від часу проголошення тих чи інших основних прав людини, їх поділяють на 3 покоління. До першого покоління відносять громадянські та політичні права, які сформувалися в епоху буржуазно-демократичних революцій XVIII-XIX ст.ст. Їх ще називають “негативними”, оскільки вони забезпечуються заходами негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності. До другого покоління відносять соціально-економічні права, які сформувалися в період соціалістичних революцій першої половини XX ст. Їх ще називають “позитивними”, оскільки їм

кореспондує позитивна (проспективна) відповідальність держави, яка зобов'язана створити необхідні умови для їхньої реалізації. Третє покоління прав людини складають колективні (солідарні) права, існування яких пов'язане з глобальними проблемами людства та які належать більше народам, націям чи територіальним громадам, ніж окремим індивідуумам (на мир, на самовизначення, на місцеве самоврядування тощо).

Найбільш поширеним у юридичній літературі, національному і міжнародному праві є поділ основних прав людини за їх змістом та сферою реалізації. У Конституції України та міжнародних пактах про права людини за даним критерієм розрізняються наступні групи основних прав: громадянські, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні.

2. Права людини і права громадянина.

Конституція України розрізняє також поняття «права людини» і «права громадянина». У першому випадку йдеться про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням та розвитком. Людина (як суб'єкт прав і свобод) у цьому розумінні є переважно фізичною особою. До цього виду прав належать: право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо.

Щодо прав громадянина, то вони пов'язані із сферою відносин людини з суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є. Прикладом прав громадянина, встановлених у Конституції України, є право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на участь у проведенні мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39) тощо.

Права людини мають порівняно з правами громадянина домінантне значення. Адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина - лише на тих осіб, які є громадянами певної країни.

Водночас розмірковуючи про права людини і громадянина, треба враховувати, що їх поділ на права людини і громадянина не має абсолютного значення, оскільки на підставі досягнення згоди між державами деякі громадянські (особисті) права можуть бути поширені на громадян іншої держави – суб'єктів, укладених між державами договорів.

Отже, відповідно до Конституції України основне право людини і громадянина - це їхнє можливість здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, які встановлені державою і закріплені в Конституції та інших нормативно-правових актах.

Права людини і права громадянина є тісно взаємозалежними, але не тотожними.

Відмінності між правами людини і правами громадянина:

Права людини є	Права громадянина
Позатериторіальними - існують незалежно від державного визнання, закріплення в законі і поза зв'язком їх носія з конкретною державою	Територіальні (національні) - передбачають наявність громадянства, тобто юридичний зв'язок людини і держави
Загально-соціальними - належать людині за фактом народження як природні, невідчужувані права (апатриди, біженці не мають громадянства, але мають права людини)	Спеціально-соціальні (юридичні) - закріплюються в законодавстві, нормативно-правових договорах, судових прецедентах і перебувають під захистом держави, громадянином якої є особа
Природно залежними-залежать від	Політично залежні -

природи людини, належать їй від народження, задовольняють природні потреби	залежать від політики держави, державного (політичного) режиму задовольняють як природні потреби, так і політичні та інші інтереси
Невизначено зобов'язальними - не залежать від виконання будь-яких обов'язків. Зобов'язаною стороною виступають сама держава, її органи, посадові особи	Є визначено зобов'язальними - залежать від виконання обов'язків, які мають громадяни держави
Не мають чітко окресленої форми вираження і сфери реалізації - первинно закріплені в міжнародних актах, і їх реалізація здійснюється у сфері будь-якого громадянського суспільства, де б не перебувала людина	Мають чітко окреслену форму вираження і сферу реалізації - первинно закріплені в конституції певної держави, і їх реалізація охоплює сферу відносин індивіда з державою

Права людини і права громадянина є близькими поняттями, в ідеалі мають збігатися, оскільки:

1) здійснення прав людини визначається переважно його забезпеченістю з боку держави. Наприклад, апатриди, біженці, а також інші категорії осіб, що не мають громадянства, перебувають під захистом законів держави проживання і міжнародного права;

2) громадянство - основний канал, яким здійснюються права людини.

Насправді збіг прав людини і громадянина можливий далеко не завжди і не скрізь. Доцільно, щоб у Конституції і законах України були чітко прописані положення про права людини і положення про права та обов'язки громадянина.

3. Відмінність між поняттями прав та свобод.

Відмінність між поняттями «право» і «свобода» значною мірою умовна, спільною рисою їх є те, що вони означають можливість для особи вибирати вид і міру своєї поведінки. Але поняття «свобода» переважно розуміється як невтручання у внутрішній світ людини (свобода світогляду і віросповідання, свобода думки та слова). Розуміння поняття «право» більшою мірою пов'язане з необхідними для його реалізації діями інших суб'єктів (наприклад, держави), а також правомочністю людини брати участь у діяльності об'єднань громадян (право на об'єднання у профспілки, право відшкодування матеріальної чи моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; право на безпечне для життя та здоров'я довкілля; право на освіту, яке гарантується обов'язком держави щодо її отримання).

Конституція України приділяє особливу увагу питанню конституційного закріплення прав і свобод людини і громадянина. Це закономірно, адже права і свободи людини й громадянина в наш час стали загальновизнаною найвищою суспільною цінністю. Нині визнання та практичне здійснення прав і свобод людини і громадянина стало основним критерієм міри демократичності тієї певної держави.

До того ж Конституція України розрізняє права людини і громадянина та її свободи. Тому доречно зазначити, що свобода людини загалом є первинним поняттям у системі прав людини та громадянина. У зв'язку з цим прийнято розрізняти природні права людини, тобто ті, які пов'язані із самим її існуванням та розвитком, і набуті права, які характеризують в основному соціально-політичний статус людини й громадянина (право на підприємництво, виборче право тощо). Звідси можна стверджувати, що відповідно до Конституції України, свободу людини як юридичну категорію, характеризують такі основні риси:

- люди вільні від свого народження, й ніхто не має права порушувати їхні природні права, до того ж саме держава у демократичному суспільстві є головним гарантом свободи людини;
- людина вільна робити все, за винятком того, що прямо

заборонено чинним законодавством;

- люди мають рівні можливості, що закріплені правом.

Водночас свобода людини як об'єктивна реальність далеко виходить за межі, врегульовані правом, і має свої витoki в системі інших соціальних норм, що панують у демократичному суспільстві. У ширшому значенні свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус. У вузькому правовому тлумаченні свобода є можливістю людини вчиняти певні конкретні дії в межах, встановлених правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, мають назву суб'єктивних прав людини.

4. Співвідношення прав і свобод людини та громадянина з обов'язками та відповідальністю. Структура прав і свобод людини та громадянина.

Конституційні права, свободи і обов'язки перш за все опосередковують відносини і зв'язки між державою і її громадянами. Покладаючи на громадян основні обов'язки, держава зберігає за собою можливість в особі відповідних органів встановлювати зміст і об'єм цих обов'язків шляхом видання конкретизуючих актів, визначати умови їх виконання, вживати заходи до тих, хто злісно ухиляється від їх несення. Подібно тому як конституційним правам і свободам відповідають обов'язки держави, що виражаються в гарантіях цих прав, так і конституційні обов'язки зв'язані з повноваженнями держави і її органів створювати, керуючись принципами законності, такі умови, вживати таким заходам, які повинні забезпечити неухильне виконання розпоряджень, що містяться в обов'язках. Інакше кажучи надаючи громадянам права і свободи та покладаючи на них обов'язки, держава бере на себе тягар гарантувати ці права і зберігає за собою можливість в межах правопорядку удатися до широкого діапазону заходів від переконання до примушення – з тим, щоб встановлені обов'язки були виконані.

У науковій літературі обов'язок звичайно тлумачать або у зв'язку з

правами і свободами, межами їх здійснення, або з принципами, перш за все, з ідеями рівноправності. На відміну від прав (свобод) основні обов'язки мають широкомасштабний зміст. В Конституції вони виявляються перш за все у формі правової вимоги виконувати встановлені законом вид і міру поведінки або утримуватися від цього. Унаслідок широкої форми узагальнення обов'язок нерідко спирається не тільки на правові норми, але і норми моралі. Іншими словами, основні обов'язки громадян поєднують в собі якості юридичного веління з якостями морально-ідеологічного імперативу, а їх нормативність забезпечується дією своїх елементів їх змісту, тобто етичною повинністю і юридичним обов'язком.

Конституція встановлює пряму дію своїх приписів (норм). Якщо закріплені конституцією права і свободи в окремих випадках можуть застосовуватися безпосередньо, то записані в ній обов'язки за загальним правилом позбавлені такої можливості. Так, наприклад, Конституція наказує кожному обов'язок платити встановлені законом податки і збори. Як видно, тут проголошується загальний принцип – платити встановлені законом податки і збори. Проте для здійснення цього принципу недостатньо виконання лише цього правила. Для втілення в життя цієї вимоги необхідний спеціальний закон або навіть кілька, які визначали б суб'єктів оподаткування, розмір і види податку. Тому пряма дія норм, що закріплюють конституційні обов'язки, без скріплення їх спеціальним законодавством у край скрутна або взагалі неможлива.

Обов'язки в основі правового статусу людини і громадянина в реальній дійсності виконують різноманітні багатоцільові функції і соціальні ролі. В літературі вони характеризуються таким чином: одна з складових правового статусу особи; вид і міра належної поведінки; гарантія і необхідна умова здійснення прав і свобод громадян; чинник зміцнення законності і правопорядку, виконання функції держави.

Якщо юридичні права характеризуються особистою свободою, що міститься в них, то найістотніше в обов'язках полягає у відповідальності за

виконання розпоряджень закону. Відповідальність – соціально-правовий чинник, який, з одного боку, зв'язує зобов'язаного суб'єкта існуючим правопорядком, а з іншою – стимулює його активність, забезпечує строге і неухильне виконання обов'язку.

Конституційні обов'язки встановлюються як в цілях здійснення інтересів всього суспільства, держави, так і на користь кожного окремого громадянина. Обов'язок, подібно конституційним правам і свободам, не слід відривати від цілей, виразом яких є інтереси.

Весь виконаний аналіз дозволяє визначити поняття конституційних (основних) обов'язків.

Конституційний обов'язок – це встановлена державою на користь всіх членів суспільства і закріплена в його Конституції необхідність, що приписує кожному громадянину визначений вид і міру поведінки і відповідальність за неналежне його виконання.

Конституція України закріплює основні права і свободи людини та громадянина, що становлять основу будь-яких інших прав і свобод. Існують різні класифікації прав людини і громадянина, їх поділяють на основні і похідні. Основні права поділяють на: а) громадянські (особисті, фізичні); б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) культурні та ін. Наприклад, П.Рабінович поділяє основні права людини і громадянина за сферою суспільних відносин та характером потреб на: а) фізичні; б) особистісні; в) культурні; г) економічні; д) політичні. Можна також згадати, що в Конституції Української РСР 20 квітня 1978 р. права і свободи громадян поділялись на: а) соціально-економічні; б) політичні; в) особисті.

В одній із класифікацій виокремлюються класичні та соціальні права. Перші містять громадянські та політичні права й спрямовані на обмеження влади держави над людиною. Інші містять - економічні, соціальні та культурні права. Класичні права пов'язані з зобов'язаннями влади утримуватися від певних дій, а економічні, соціальні та культурні права - зобов'язують державу надавати певні гарантії для їх реалізації. Правники

часто розглядають класичні права - як обов'язок досягти певного результату, а соціальні права - як обов'язок надати для цього засоби.

5. Покоління прав людини

У результаті наукової систематизації прав людини в історичному огляді з'явилася теорія трьох поколінь прав людини. Нині відбувається становлення четвертого покоління прав людини. Щороку 10 грудня, за рішенням ООН, відзначається в усьому світі День прав людини, перше покоління прав людини - невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права. Це право громадянина на свободу думки, совісті та релігії, на участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом, право на життя, свободу і безпеку особи, право на свободу від довільного арешту, затримання або вигнання, право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом та ін. Особисті і політичні права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права, а незабаром і в актах міжнародного права.

Перше покоління прав людини є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система негативних прав, що зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, врегульовані цими правами. Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини: Велика хартія вільностей 1215 р.; Петиція про права (1628); Habeas Corpus Act (Закон про недоторканність особи) (1679); Білль про права (1689). До першого покоління прав людини належать також американські декларації, а саме: Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (США, 1791), а також французька Декларація прав людини і громадянина (1789) та ін.

Відлік першому поколінню прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства. На цей період припадають розвиток

буржуазних відносин і утвердження буржуазного суспільства з його законодавчими актами. Лише тоді рівноправність з ідеальної категорії стала втілюватися в реальну дійсність, набувши конституційного або іншого законодавчого оформлення. Принцип юридичної рівності, який став основою універсальності прав людини, надав їм справді демократичного характеру. Після Другої світової війни необхідність забезпечення основоположних прав людини була визнана у більшості розвинених країн.

Друге покоління прав людини - соціальні, економічні і культурні права (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства і дитинства та ін.) - сформувалося у процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища та підвищення культурного статусу. Ці вимоги виникли після Першої світової війни, а вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу та міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки бурхливому розвитку виробництва склалися реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

Друге покоління прав людини називають ще системою позитивних прав внаслідок того, що вони не можуть бути реалізовані без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави, спрямованих на їх забезпечення. Соціальні, економічні та культурні права дістали нормативне вираження у Загальній декларації прав людини 1948 р. і особливо в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., а також у низці конституцій XX ст. (Мексиканські Сполучені штати, 05.02.1917; Італійська Республіка, 02.12.1947 та ін.) Ї у доповненнях і поправках, внесених до старих конституцій.

Третє покоління прав людини - колективні права народів (націй), тобто права всього людства, що ґрунтуються на солідарності людей, їх належності до якоїсь спільності (асоціації). Це право на мир, безпеку, незалежність (самовизначення народів), на здорове навколишнє природне середовище, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства в цілому.

Становлення третього покоління прав людини (права людини - частина прав людства) пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни; вперше формально відображені в документах, що вийшли під егідою ООН у 80-ті роки XX ст. Глобальні світові проблеми призвели до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини, законодавчої співпраці країн у питаннях про права людини, набуття міждержавного (інтеграційного) характеру законодавствами (особливо конституційними) тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини. Міжнародне визнання прав людини стало орієнтиром для розвитку всього людства у напрямку створення співтовариств і співдружностей держав. Розширює колективні права людини піднесення та поглиблення права на інформаційний простір світу, на надання різноманітних послуг, що ґрунтуються на інтелектуальних інформаційних технологіях (зокрема на новітніх технологіях досліджень) і технологіях зв'язку (глобальна мережа "Інтернет"), забезпечення інформаційних відносин усередині країни і за кордоном.

У ХХІ ст. можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж).

Між поколіннями прав людини існує взаємозалежність, що виявляється через принцип: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

